

Literatuur

Signalement

■ In de negentiende eeuw werden de middeleeuwen met een romantisch gekleurde belangstelling onderzocht. Deze herontdekking van de middeleeuwen in romantisch perspectief werkte door in de restauratiepraktijk van kerken en kastelen. De vermeende middeleeuwse luister van de in de negentiende eeuw aan de katholieken teruggegeven kerken moest daarom bij de restauratie weer worden hersteld. De kunsthistorica Ineke Pey tracht de lezer van haar proefschrift te overtuigen dat de constructie die de negentiende-eeuwers bedacht hadden in werkelijkheid nooit bestaan heeft. Eén van de hoofdstukken in haar lijvige boek gaat over de St. Jan. De bezoeker van deze kerk waant zich weliswaar in een middeleeuwse kathedraal, maar helaas... het is bedrog! De kerk is net als het stadhuis van het in de Eerste Wereldoorlog verwoeste Ouden-aarde in Vlaanderen 'zo goed als nieuw, met de illusie: zo goed als oud'. Het enige middeleeuwse aan de St. Jan is eigenlijk het ruimteconcept, concludeert Pey. De middeleeuwse St. Jan ligt in de bouwloods!

Het klinkt niet erg aardig van de schrijfster als ze spreekt van 'een zekere chauvinistische overschatting' en 'Bosch

narcisme', maar het boek van Ineke Pey is het alleszins waard gelezen te worden. Het boek bestaat uit een algemeen deel, waarin zij de verhouding tussen overheid, kerk en kunstenaars uit de doeken doet. In het tweede deel beschrijft ze de lotgevalen van een aantal katholieke kerken in Zuid-Nederland, waaronder de St. Jan. (E.B.F.Pey, *Herstel In Nieuwe Luister. Ideeën en praktijk van Overheid, Kerk en Architecten bij de restauratie van het middeleeuwse katholieke kerkgebouw in Zuid-Nederland, 1796-1940.* Nijmegen, 1993)

■ In aansluiting op het boek van Ineke Pey is het aardig de bijdrage te lezen van Tim Graas over de inrichting van de St. Jan in de periode dat de kerk in gereformeerde handen was. Al eerder betogde de kunsthistoricus Van Swigchum dat er, alle verhalen ten spijt, door protestanten geen bende van de interieurs is gemaakt na de verdrijving der katholieken uit de middeleeuwse kerken (zie bv. C.A. van Swigchum, T. Brouwer, W. van Os, *Een huis voor het Woord; Het protestantse kerkinterieur in Nederland tot 1900.* 's-Gravenhage-Zeist, 1984; dit prachtige boek is hier en daar nog te verkrijgen bij het betere moderne antiquariaat voor rond de twintig gulden). Graas vertelt eigenlijk hetzelfde als Van Swigchum. Vanzelfsprekend werden de

echte 'paapse' voorwerpen, met name de heiligenbeelden, verwijderd, maar er kwam wel wat terug: fijn meubelwerk, zoals 'heren- en gouverneursbanken' vervaardigd door de Bommelse schrijnwerker Van der Lith, avondmaalsgerei van tin en zilver en tekstborden, want de Heilige Schrift stond centraal. Omdat het 'geloof uit het gehoor is' werd er boven de niet verwijderde preekstoel (waarop de gebeeldhouwde bijbelse figuren bleven staan, ondanks het 'verbod op de gesneden beelden!') een groot klankbord bevestigd, een lezenaar voor de zware Statenvertaling gemaakt en schafte de kerkeraad Bijbels met koperen sloten aan. Graas heeft de boeken niet meer teruggevonden, maar een aantal bevindt zich in het Stadsarchief. In 1811 ging de kerk weer over in katholieke handen; een tweede opruimingsfase brak aan. Graas vraagt zich af wat er van de kerk zou zijn geworden indien deze in protestantse handen was gebleven. Het oxaal zou behouden zijn en bontgekleurd neogotisch glas zou niet in de kerk zijn gekomen, meent Graas. In de bundel *Ziel en Zaligheid* in Noord-Brabant zijn meer artikelen te vinden over 's-Hertogenbosch. G. Verhoeven behandelt het ontstaan van de verering van Onze Lieve Vrouwe van 's-Hertogenbosch en een gerefor-

meerde ketter uit de achttiende eeuw, Hubertus de Klein, staat centraal in de bijdrage van A. Vos. De Klein werd niet door beulshand geveld, doch belandde voor drie jaar in het Haagse tuchthuis. In deze drie jaar mocht hij pen en papier niet hantieren! J.Eijt tenslotte belicht de opvang van verlaten kinderen in het negentiende eeuwse Den Bosch.

Hoewel de titel van de bundel doet vermoeden dat de volksvroomheid centraal staat is het boek gevuld met een bonte mengeling van zaken die betrekking hebben op de binnen- en buitenkant van het christelijk geloof. De bijdragen gaan over bedevaartgangers, dolerenden, namaakheiligen, spinozisten en kloosterlingen in Noord-Brabant over een heel lange

periode.(J. van Oudheusden, P. Abels e.a., Ziel en zaligheid in Noord-Brabant. Vijfde verzameling bijdragen van de Vereniging voor de Nederlandse Kerkgeschiedenis. Delft, 1993)

■ Recentelijk verscheen een boek waarin een bijdrage is opgenomen over het archeologisch onderzoek naar de tempel van Empel. Het artikel is geschreven door twee medewerkers van het Instituut voor Pre- en Protohistorie van de Universiteit van Amsterdam. De auteurs reconstrueerden het tempelcomplex en beschrijven hoe het religieuze heiligdom er vermoedelijk heeft uitgezien. In het voorjaar van 1994 zal een uitgebreide publikatie verschijnen over de opgravingen van de tempel. In dit

boek zal uitgebreid worden ingegaan op de opgravingen, de reconstructie, het offerritueel en de rijke collectie voorwerpen die tijdens het onderzoek is gevonden. Het boek zal worden uitgegeven door de Stichting Archeologie en Bouwhistorie 's-Hertogenbosch en omgeving in samenwerking met de Stichting Brabantse regionale Geschiedbeoefening. (N. Roijmans en T. Derks, De tempel van Empel. Een Bataafse cultusplaats aan de Maas, in: Een en al zand. Twee jaren graven naar het Brabantse verleden. 's-Hertogenbosch, 1993)

Aart Vos ■

CORRECTIE

In het vorige nummer van *'s-Hertogenbosch* (1993, nr. 3) zijn twee storende fouten geslopen:

- 1 de afbeelding op pagina 93 is in spiegelbeeld afgebeeld, dus: rechts de voorraadpot uit Elmp en links de voorraadkan uit Langerwehe;
- 2 in de rubriek Bouwhistorische en Archeologische berichten is afbeelding 1 eveneens als afbeelding 4 opgenomen.

De juiste afbeelding 4 ziet u hieronder: Baksteenvloer behorend aan een opvallend

breed huis (9 meter) aan het Volderstraatje. Eerste helft veertiende eeuw. ■

